

Tekstboekje

Onderstaand, enigszins ingekort artikel van filosoof Paul van Tongeren is een reactie op een artikel van de historicus Alex van Stipriaan Luïscius over de doorbreking van het taboe rond het Nederlandse slavernijverleden. Aanleiding is de voorgenomen oprichting van een monument ter herdenking van de slavernij.

Tekst 1 Uit schaamte

1 1 Wat doen we eigenlijk als we een monument oprichten, en wie zijn die ‘wij’ die het
2 oprichten, en voor wie doen we dat? Het lijkt me van belang ook deze vragen te stellen naar
3 aanleiding van de aangekondigde oprichting van het ‘nationaal monument
4 slavernijverleden’.

2 5 Van Stipriaan schrijft een aantal behartigenswaardige dingen over dat
6 slavernijverleden, maar het wordt niet duidelijk tot welke conclusies hem dat brengt met
7 betrekking tot het monument. Ik vind het jammer dat ook hij niet kan verklaren waarom
8 Nederland in vergelijking met de andere landen zo laat was met de afschaffing van de
9 slavernij, en wat dat misschien te maken heeft met het gebrek aan belangstelling in de
10 samenleving voor de oprichting van het geplande monument nu. De verklaringen die hij
11 noemt voor de ‘oorverdovende stilte over het slavernijhoofdstuk in de Nederlandse
12 geschiedenis’, gelden evenzeer voor andere Europese landen. Dat die stilte nu wordt
13 doorbroken is volgens hem “vooral het gevolg van de omstandigheid dat de nazaten van de
14 slaven niet meer ver weg wonen, maar voor het eerst duidelijk aanwezig zijn in Nederland
15 en hun plaats in de Nederlandse geschiedenis opeisen”.

3 16 Ik vraag me om verschillende redenen af of dat klopt. Ten eerste staat de zeer geringe
17 aandacht voor dat monument in geen verhouding tot de reeds langere aanwezigheid van het
18 grote aantal mensen die (of van wie de voorouders) afkomstig zijn uit de landen waar
19 Nederland zich met slavenhandel bezighield. Discussies over de ‘multiculturele
20 samenleving’ zijn er sinds lange tijd en trekken voortdurend veel aandacht, terwijl de
21 oprichting van het monument de belangstelling van slechts een handjevol mensen heeft.

4 22 Maar ten tweede vraag ik me af of Van Stipriaan met die uitdrukking ‘nazaten van de
23 slaven’ niet een onjuiste interpretatie geeft van wat er gebeurt wanneer ‘wij’ ons dat
24 verleden nu proberen te herinneren, bijvoorbeeld door oprichting van een monument. Hij
25 lijkt te suggereren dat ‘wij’ (blanke Nederlanders?) daarmee een schuld zouden erkennen of
26 misschien wel lossen tegenover die ‘nazaten van de slaven’ die nu in Nederland zouden
27 wonen. Doen we dat, als we zo’n monument oprichten? Wat doen we eigenlijk, en wie zijn
28 ‘wij’?

5 29 De oprichting van een monument is een symbolische handeling. Gewone handelingen
30 zijn uitingen van mijn vrijheid. Ook al kan ik niet alle gevolgen van mijn handelingen
31 overzien, ik ben tot op zekere hoogte de baas over mijn eigen daden. Maar in een
32 symbolische handeling geef ik eigenlijk het heft uit handen. Als wij een monument
33 oprichten, zal dat product van ons handelen vervolgens iets met ons gaan doen; het zal ons
34 dwingen, of helpen of stimuleren ons te herinneren.

6 35 De oprichting van een monument is niet de vereffening van een schuld. Wie een
36 schuld aflost, bevrijdt zich daarmee. Wie een monument opricht, laat zich binden. Daarmee
37 lijkt – in tegenstelling tot de suggestie van Van Stipriaan, die spreekt van de doorbreking
38 van een taboe – de oprichting van een monument op de instelling van een taboe. Het
39 monument kan niet zomaar betreden worden, maar moet met respect bejegend worden.
40 Maar meer algemeen geldt dat, net als bij andere objecten of plaatsen waarop een taboe
41 rust, een monument macht krijgt over ons.

7 42 Daarmee is ook aangegeven dat degene die een monument opricht, vooral iets doet
43 ten aanzien van zichzelf. Weliswaar gebeurt dat via degenen aan wie het monument gewijd
44 is, maar op hen heeft het monument verder geen invloed. De helden of de slachtoffers die
45 we gedenken in een monument, zijn er doorgaans niet meer en ondergaan in ieder geval niet
46 de dwingende kracht ervan. Door het symbolisch eerbewijs aan de persoon of de
47 gebeurtenis die met het monument wordt herdacht, laten wij ons dwingen tot de herinnering
48 daaraan.

8 49 De vraag wie die ‘wij’ zijn die het monument oprichten en zich erdoor laten binden,
50 wordt daardoor nog klemmender. Een nationaal monument wordt opgericht door de natie.
51 Natuurlijk gebeurt dat – symbolisch – door de overheid, die ‘ons’ representeert. Maar
52 eigenlijk zijn ‘wij Nederlanders’ degenen die deze symbolische daad stellen en die daarmee
53 onszelf laten binden aan een verleden. Maar wie zijn ‘wij Nederlanders’? In het geval van

54 ‘het nationaal monument slavernijverleden’ stelt deze vraag ons ten minste voor twee – met
55 elkaar verbonden – moeilijkheden: er is de afstand die er is tussen ons die het monument
56 oprichten en degenen die de natie bevolkten in de tijd van het slavernijverleden, daarnaast
57 is er het feit dat velen van de ‘nazaten van de slaven’ zich inmiddels met recht Nederlander
58 noemen.

9 59 Door het monument ‘slavernijverleden’ laten wij ons herinneren aan ons verleden in
60 slavenhandel en slavernij. Maar niemand van de nu levende Nederlanders heeft ooit slaven
61 gekocht of verkocht of gehouden (ik zie voor het gemak maar even af van vrouwenhandel
62 en andere hedendaagse vormen van slavernij). Degenen aan wier daden wij ons willen laten
63 herinneren, zijn verre voorvaders met wie wij slechts via grotendeels onbekende lijnen
64 verbonden zijn. Dat maakt een dergelijke herinnering niet zinloos, maar plaatst haar wel in
65 een bepaald perspectief. Het maakt dat wij ons niet een schuld kunnen herinneren; wij zijn
66 immers niet schuldig aan welk van de verschrikkelijke dingen die toen begaan zijn dan ook.
67 Maar dat neemt niet weg dat wij, hoezeer de banden tussen ons en onze voorouders ook
68 vervaagd zijn, wel met hen verbonden zijn. Of we het nu willen of niet, we zijn lid van
69 hetzelfde volk.

10 70 Maar evenmin als ik de huidige Duitsers kan verwijten wat hun voorouders gedaan
71 hebben of hen daarvan zou kunnen beschuldigen, evenmin kan mij verweten worden wat
72 mijn slavendrijvende voorouders deden, en evenmin draag ik daarvan de schuld. Wel zou
73 het mij verweten kunnen worden wanneer ik zou zeggen en uitstralen dat ik met dat
74 verleden niets te maken heb. Zo zou ook een jonge Duitser van nu verweten kunnen worden
75 dat hij zich niet op een speciale manier de Duitse geschiedenis herinnert terwijl hij
76 bijvoorbeeld op vakantie in Israël rondreist. De houding die we van zo iemand
77 verwachten, kan misschien aangeduid worden als *schaamte*, wanneer die term op de juiste
78 manier wordt verstaan: niet als de schaamte die zich toedekt en verbergt, maar als een
79 schaamtevol besef van een onwillekeurige, niet gekozen verbondenheid met mensen die
80 schuldig waren. Een dergelijk besef zou door het monument kunnen worden gestimuleerd
81 en gecultiveerd.

11 82 Zoals we ons door sommige monumenten laten herinneren aan mensen of
83 gebeurtenissen die ons met een zekere trots vervullen, kunnen we ons door een monument
84 als dit laten herinneren aan wat ons met schaamte vervult. In beide gevallen is er doorgaans
85 slechts een onwillekeurige band tussen ons en de ‘monumentaal’ verbeelde personen of
86 gebeurtenissen. En evenmin als de herinnerde heldendaad mijn verdienste is, hoeft de
87 herinnerde misdaad mijn schuld te zijn om de herinnering eraan zinvol te maken.

12 88 Van schuld kan alleen sprake zijn voor zover wij nu nog de vruchten plukken van de
89 misdaden van toen. Die schuld heeft dan geen betrekking op de daden van toen, maar op de
90 voortzetting ervan nu. Niet de diefstal van mijn voorvader maakt mij schuldig, maar de
91 rijkdom die ik daardoor eventueel nog steeds geniet. Maar ook dan is die schuld van mij een
92 andere dan die van mijn voorvader.

13 93 Met betrekking tot het Nederlandse slavernijverleden kan dat op twee punten worden
94 geconcretiseerd. Ten eerste verandert de schuld naarmate de tijd tussen de gepleegde
95 diefstal en het huidige profijt groter is: er is een verschil tussen degene die de buit van zijn
96 vader bewaart en voor zich houdt, en degene die weet dat wat hij nu heeft, vele generaties
97 geleden door onbekende voorouders van onbekende slachtoffers gestolen is. De eerste heeft
98 de (ook juridische) plicht om te helpen. Nederland heeft zeker een speciale
99 verantwoordelijkheid om de ontwikkeling van de vroegere koloniën te steunen, maar van
100 een teruggave van wederrechtelijk verkregen bezit kan geen sprake zijn, laat staan dat
101 bepaalde individuen daar aanspraak op zouden kunnen maken. Ten tweede is de rijkdom
102 van het Nederland van nu de rijkdom van alle Nederlanders van nu, ook die Nederlanders
103 die Van Stipriaan ‘de nazaten van de slaven’ noemt. Er kan discussie zijn over de verdeling
104 van de welvaart onder de verschillende Nederlanders, maar dat kan niet betekenen dat
105 Nederlanders van Antilliaanse of Surinaamse herkomst in dit opzicht speciale rechten
106 zouden hebben. Als Nederlander van nu dragen zij met alle andere Nederlanders een zekere
107 schuld voor het profijt dat zij hebben van de ook in het slavernijverleden verworven
108 rijkdom. Wanneer Nederlanders van Surinaamse of Antilliaanse herkomst, simpelweg
109 vanwege die herkomst, rechten zouden claimen die voor anderen niet gelden, zouden met
110 hetzelfde recht Nederlanders die kunnen aantonen dat hun voorouders niet bij de
111 slavenhandel betrokken waren, belastingvermindering kunnen eisen.

naar: Paul van Tongeren
uit: Trouw, 31 maart 2001

Frits van Exter, hoofdredacteur van dagblad Trouw, werd door de redactie van tijdschrift De Gids uitgenodigd een bespiegeling te geven over het verschijnsel 'de macht van de journalistiek'. Hieronder volgt een verkorte en bewerkte versie van zijn bijdrage.

Tekst 2 De macht van de journalist

- 1 1 Volgens de Amerikaanse socioloog Michael Schudson (zie zijn *The power of News*) is de
2 macht van de journalistiek grotendeels een mythe. Van autonome macht is volgens hem
3 geen sprake: “Hoe is het anders mogelijk dat de helft van het Amerikaanse volk in duivels
4 gelooft, terwijl er geen spoor van de duivel te vinden is in de overwegend seculiere media?”
5 Journalisten zijn volgens hem vooral boodschappenjongens. “Andere machten bepalen wat
6 op het boodschappenlijstje staat. De media voegen daar hoogstens iets aan toe: zij brengen
7 het nieuws in het publieke domein. Het geloof dat kennis in een democratie van tijd tot tijd
8 effectief kan zijn, voedt de gedachte dat de pers macht heeft. Maar dat betekent nog niet dat
9 die macht bestaat.”
- 2 10 Ik had het graag anders gezien. Ik zou niets liever willen dan beschrijven hoe ik
11 handenwrijvend als de Amerikaanse krantenmagnaat William Randolph Hearst 's nachts na
12 het souper in smoking de redactie oploop om de paginaproeven te keuren op een moment
13 dat de persen al hadden moeten draaien. En hoe ik dan met enkele handgebaren stukken van
14 de voorpagina naar achteren verban, foto's laat opblazen, koppen laat voorzien van
15 uitroeptekens en nog een kort commentaar dicteer: “Het is de hoogste tijd dat dit land
16 Spanje de oorlog verklaart!” En hoe ik met twee dames van twijfelachtig allooi aan mijn
17 zijde daarna het nachtleven zou ingaan, de eindredactie in wanhoop achterlatend en in het
18 volle vertrouwen dat de volgende dag de premier nog bij het ontbijt het hoofdartikel zou
19 lezen om vertwijfeld vast te stellen dat hij nu geen andere keuze meer heeft.
- 3 20 In Nederland bestaan echter geen persbaronnen zoals in Amerika en de meeste
21 hoofdredacteurs met een sterk ideologisch profiel zijn al lang in de ontzuiling verdwenen.
22 Hoofdredacteurs zijn niet langer tegelijk dominee, politicus en onderwijzer. Zij zijn vooral
23 manager en proberen daarnaast nog een beetje journalist te zijn, omdat dat veel leuker is.
24 En zij, noch hun uitgevers, hebben een zendingsdrang zoals Hearst. Dat maakt hun macht
25 ook moeilijker te doorgronden.
- 4 26 Hoewel ik als hoofdredacteur vooral bezig ben met de organisatie rond het maken van
27 een krant en mijn macht daarbij ook nog eens in bedwang wordt gehouden door allerlei
28 partijen (redactie, uitgever en bestuur) die mij zó kunnen ontslaan als het ze te gek wordt,
29 wil de buitenwereld mijn hoofdredacteurschap nog wel eens romantiseren en de
30 bijbehorende macht uitvergrooten. De macht van de hoofdredactie, zo meende ik als
31 beginnende journalist al te bespeuren, heeft echter weinig om het lijf. De hoofdredactie was
32 nodig voor de handtekening onder je declaraties en nuttig als vangnet voor het geval er iets
33 mis was gegaan met de berichtgeving. Als er op de krant al iemand macht had, was dat de
34 journalist, vanwege het simpele feit dat het zijn berichten zijn die in druk worden
35 verveelvoudigd, verspreid en gelezen. Nu ik inmiddels zelf hoofdredacteur ben, kan ik de
36 visie die ik toen had, alleen maar onderschrijven.
- 5 37 De wijze waarop de journalistiek haar macht feitelijk uitoefent, is snel geschetst,
38 omdat zij beschikt over een overzichtelijk wapenarsenaal: het vergrootglas en de
39 prullenmand. Wat onder het eerste belandt, kan betekenis krijgen, en wat in de tweede
40 terecht komt, verliest elke betekenis. Macht valt niet te meten en dat komt ons eigenlijk
41 goed uit. De journalistiek is tweeslachtig als het om haar eigen macht gaat: zij wil er soms
42 wel en soms niet van weten. Natuurlijk wil zij een macht zijn. Macht is de legitimatie van
43 het beroep – de perskaart brengt de journalist achter de afzetting van de politie, in de
44 catacomben van het voetbalstadion, op de boot van Greenpeace, in de werkkamer van de
45 minister-president, op de tribune van de geschiedenis. Niemand zou het in zijn hoofd halen
46 ons toe te laten als hij niet wérkelijk geloofde dat wij macht hadden.
- 6 47 Tegelijkertijd proberen wij krampachtig die macht te ontkennen of te verdoezelen.
48 Dat is typisch een Hollandse gewoonte en de journalistiek lijkt er bijzonder bedreven in.
49 Het liefst zien wij ons zelf als notulisten van de geschiedenis die slechts verslag doen van
50 de feiten zoals die zich aan hen voordoen: “Gaan jullie maar rustig geschiedenis maken, let
51 niet op ons, wij schrijven het alleen maar op voor degenen die er vandaag helaas niet bij
52 kunnen zijn.” De boodschappenjongens wil niet verward worden met de boodschap.

- 7 53 De journalistiek doet zich graag voor als onaandoenlijk en vergeet liever dat alleen al
54 haar aan- of afwezigheid de loop der dingen beïnvloedt. De media doen vaak alsof hun
55 invloed van geen betekenis is, maar als dat waar is, zou een Argentijnse geen Nederlands
56 leren om publiekelijk haar vader te verstoten, dan zou geen boer een dood varken aan een
57 boom hangen en zou niet elk beginnend kamerlid op mediatraining worden gestuurd.
- 8 58 Het is een soort macht, waar je niet altijd aan herinnerd wordt. Totdat de man je belt
59 die, beurtelings smekend en dreigend, probeert te verhinderen dat de krant bericht over zijn
60 misstappen in het openbare leven. Hij voelt die macht in zijn vezels – zijn baan staat op het
61 spel; ook de journalist voelt dat. Maar of de journalistiek daarmee een wezenlijke invloed
62 uitoefent? Wij laten dat graag in het midden.
- 9 63 De journalistiek toont geen overdreven behoefte aan transparantie – een kenmerk dat
64 zij gemeen heeft met veel machthebbers. Zij heeft een beperkt zelfreinigend vermogen en
65 een sterk afweermechanisme tegen bemoeienis met haar doen en laten. Journalisten sluiten
66 snel de rijen als één hunner door een buitenstaander onder vuur wordt genomen. Ze houden
67 niet zo van openbaarheid als het de journalistiek zelf betreft. Dat heeft iets dubbels, want
68 enerzijds heeft de ongreepbaarheid van de macht voor de journalistiek onmiskenbaar een
69 functie en anderzijds heeft die macht kritische controle.
- 10 70 Het is opvallend hoe weinig buitenstaanders zich in Nederland geroepen voelen de
71 macht van de journalistiek te ontrafelen. Ik weet ook niet of de communicatie-
72 wetenschappers daartoe de instrumenten hebben, maar ik merk in ieder geval weinig van
73 hen. Kranten zijn vaak het onderwerp van proefschriften, maar meestal gaan die over
74 onderwerpen uit een ver verleden. Onderzoekers zijn zeer afhankelijk van de
75 bereidwilligheid van kranten hun archieven te openen. Er heeft zich echter nog nooit
76 iemand bij ons gemeld met het verzoek de prullenmanden te analyseren of mee te kijken
77 door ons vergrootglas (ik weet ook niet of wij dat wel zouden toestaan). In Amerika, waar
78 de journalistiek wordt beschouwd als een machtig instituut, wordt van dergelijk onderzoek
79 beslist meer werk gemaakt.
- 11 80 Een enkele onafhankelijke criticus wil nog wel eens opstaan in een poging de
81 journalistieke praktijken aan de orde te stellen, maar meestal wordt hij dan naar een zaaltje
82 in *de Rode Hoed* of *de Balie* gelokt om onder het mom van een open debat door een leger
83 journalisten onschadelijk te worden gemaakt. Ik ben er vaak getuige van geweest en moet
84 bekennen dat ik mij er ook schuldig aan heb gemaakt.
- 12 85 Ook de aandacht voor de journalistiek in de media is gering. Hoofdredeacties (ook die
86 van mijn krant) hebben moeite om onafhankelijk en kritisch te berichten over hun
87 vakkbroeders en geven dit soort analyses misschien daarom weinig prioriteit. Weekbladen
88 stellen er zelden een eer in of beperken zich tot roddels en *De Journalist* heeft misschien
89 wel de ambities, maar niet de middelen. Het is en blijft toch een blad voor vakkbroeders.
- 13 90 Hoofdredeacteurs houden zich soms even onbereikbaar voor kritische journalisten als
91 de koningin. De redactie van een tv-programma over journalistiek klaagde na de eerste
92 reeks uitzendingen dat maar weinig collega's bereid waren voor de camera tekst en uitleg te
93 geven. En het is de vraag of de zoveelste poging tot een mediaprogramma een volgend
94 seizoen overleeft. Van de landelijke kranten toont *de Volkskrant* (je moet het soms durven
95 zeggen) de meeste openheid. Zijn eerste ombudsman, Jan Kees Hulsbosch, heeft daartoe
96 veel bijgedragen.
- 14 97 Zit ik als hoofdredacteur te wachten op de analyse van mijn macht? Misschien wel,
98 want degenen die de pers vrezen, voeren een succesvolle strategie om haar macht uit te
99 hollen. De journalistiek is ingekapseld in het poldermodel, wordt voortdurend geknepen en
100 gekneet door vakkundige masseurs. Zij is geïnstitutionaliseerd, verweven met andere
101 machten. Zij verwatert en lijkt daardoor minder in staat de echte maatschappelijke kwesties
102 aan te roeren. De pers zou er daarom bij gebaat zijn als haar macht, haar grenzen en
103 mogelijkheden voortdurend ter discussie staan omwille van behoud en versterking van haar
104 eigenlijke taak: vrij en onafhankelijk andere machten kritisch volgen.
- 15 105 Wat ben ik toch een ijdele domoor die in de valkuil is getrapt! Wie gehoor geeft aan
106 de uitnodiging om zijn macht te beschrijven met het gebod die niet te ontkennen, heeft er
107 weinig van begrepen. Echte macht, ook de journalistieke, hult zich in nevelen. U mag er
108 van alles over dromen, maar u kunt niets aantonen. En u moet zeker niet bij mij zijn.

naar: *Frits van Exter*
uit: *Trouw*, 23 juni 2001

Einde

*De teksten die voor dit examen gebruikt zijn, zijn bewerkt om ze geschikt te maken voor het examen. Dit is gebeurd met respect voor de opvattingen van de auteur(s). Wie kennis wil nemen van de oorspronkelijke tekst(en), raadplege de vermelde bronnen.
De Cevo is verantwoordelijk voor vorm en inhoud van dit examen.*